85 години

Международна научно-практическа конференция

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА КОХЕЗИЯ ПРЕЗ XXI ВЕК – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Том I

85 години

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ

„Димитър А. Ценов" - Свищов

Международна научно-практическа конференция

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА КОХЕЗИЯ ПРЕЗ XXI ВЕК – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

8-9 ноември 2021 г.

Том I

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА КОХЕЗИЯ ПРЕЗ XXI ВЕК – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Свищов, 8-9 ноември 2021 г.

Посветена на 85 години от създаването
на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“

Сборник с доклади

ТОМ I

Международната научно-практическа конференция е организирана в изпълнение проект НФ-2-2021 „Устойчиво развитие и социално-икономическа кохезия през XXI век – тенденции и предизвикателства“, финансиран със средства по Наредба на МОН за насърчаване на научно-изследователската дейност

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2021

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ
Проф. д-р Марияна Божинова
Ректор на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ - председател
Проф. д. н. Борислав Борисов
Проф. д. н. Божидар Божинов
Проф. д-р Стоян Проданов
Доц. д-р Галина Чиприянова
Доц. д-р Здравко Любенов
Доц. д-р Иван Марчевски
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Искра Пантелеева
Доц. д-р Катя Личева
Доц. д-р Людмил Несторов
Доц. д-р Марина Николова
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Силвия Костова
Доц. д-р Христо Сирашки

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Румен Ерусалимов - *председател*
Проф. д-р Пенка Шишманова
Проф. д-р Стефан Симеонов
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Светослав Илийчовски
Доц. д-р Теодора Филипова
Гл. ас. д-р Асен Божиков

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ
Проф. д-р Любчо Варамезов - *председател*
Проф. д-р Анета Денева
Проф. д-р Атанас Атанасов
Проф. д-р Йордан Василев
Проф. д-р Красимир Шишманов
Проф. д-р Маргарита Богданова
Проф. д-р Пенка Шишманова
Проф. д-р Стефан Симеонов
Доц. д-р Александър Ганчев
Доц. д-р Венцислав Василев
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Румен Ерусалимов
Доц. д-р Светослав Илийчовски
Доц. д-р Теодора Филипова

Публикуваните материали са рецензирани. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете.

ISBN 978-954-23-2067-8 (print)
ISBN 978-954-23-2068-5 (online)

D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS – SVISHTOV

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND SOCIO-ECONOMIC COHESION IN THE 21ST CENTURY: TRENDS AND CHALLENGES

Svishtov, 8th - 9th November 2021

Dedicated to the 85th anniversary since the establishment of D. A. Tsenov Academy of Economics

Conference Proceedings

VOLUME I

The international scientific and practical conference has been organized as implementation of project SF-2-2021 "Sustainable Development and Socio-Economic Cohesion in the 21st Century: Trends and Challenges", financed with funds by Ordinance of the Ministry of Education and Science for encouraging scientific research

Tsenov Academic Publishing House
Svishtov
2021

PROGRAM COMMITTEE
Prof. Mariyana Bozhinova, Ph.D.
Rector of D. A. Tsenov Academy of Economics
Prof. Borislav Borissov, D.Sc.
Prof. Bozhidar Bozhinov, D.Sc.
Prof. Stoyan Prodanov, Ph.D.
Assoc. Prof. Galina Chipriyanova, Ph.D.
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, Ph.D.
Assoc. Prof. Ivan Marchevski, Ph.D.
Assoc. Prof. Irena Emilova, Ph.D.
Assoc. Prof. Iskra Panteleeva, Ph.D.
Assoc. Prof. Katya Licheva, Ph.D.
Assoc. Prof. Lyudmil Nestorov, Ph.D.
Assoc. Prof. Marina Nikolova, Ph.D.
Assoc. Prof. Plamen Petkov, Ph.D.
Assoc. Prof Silviya Kostova, Ph.D.
Assoc. Prof Hristo Sirashki, Ph.D.

ORGANIZING COMMITTEE
Assoc. Prof. Rumen Erusalimov, Ph.D., Chairman
Prof. Penka Shishmanova, Ph.D.
Prof. Stefan Simeonov, Ph.D.
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, Ph.D.
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, Ph.D.
Assoc. Prof. Svetoslav Iliychovksi, Ph.D.
Assoc. Prof. Teodora Filipova, Ph.D.
Head Asst. Asen Bozhikov, Ph.D.

EDITORIAL COMMITTEE
Prof. Lyubcho Varamezov, Ph.D., Chairman
Prof. Aneta Deneva, Ph.D.
Prof. Atanas Atanasov, Ph.D.
Prof. Yordan Vasilev, Ph.D.
Prof. Krasimir Shishmanov, Ph.D.
Prof. Margarita Bogdanova, Ph.D.
Prof. Penka Shishmanova, Ph.D.
Prof. Stefan Simeonov, Ph.D.
Assoc. Prof. Aleksandar Ganchev, Ph.D.
Assoc. Prof. Ventsislav Vassilev, Ph.D.
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, Ph.D.
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, Ph.D.
Assoc. Prof. Rumen Erusalimov, Ph.D.
Assoc. Prof. Svetoslav Iliychovski, Ph.D.
Assoc. Prof. Teodora Filipova, Ph.D.

The published materials have been reviewed. The authors are responsible for the content and layout of their papers, the opinions expressed, the data used and the sources cited.

ISBN 978-954-23-2067-8 (print)
ISBN 978-954-23-2068-5 (online)

СЪДЪРЖАНИЕ

ТОМ I

ПЛЕНАРНИ ДОКЛАДИ

ПЪТЯТ КЪМ УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНА КОХЕЗИЯ –
МАКРОИКОНОМИЧЕСКИ РИСКОВЕ И БАРИЕРИ
Проф. д.ик.н. Димитър М. Иванов …… 7

ПРОБЛЕМАТИЧНОТО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА
Проф. д-р Митко Димитров …… 31

ФИНАНСИ, ИКОНОМИКС, ЗАСТРАХОВАНЕ И ОСИГУРЯВАНЕ

ИКОНОМИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА УПРАВЛЕНИЕТО
НА ПУБЛИЧНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ И ИМОТИТЕ –
ДЪРЖАВНАТА И ОБЩИНСКА СОБСТВЕНОСТ
Проф. д.н. Борислав Борисов …….. 51

СИСТЕМНО-СТРУКТУРНЫЙ КРИЗИС И ЕГО ПРОЯВЛЕНИЕ
В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ COVID-19
д.э.н., профессор, Зверяков Михаил Иванович …… 59

ИЗМЕРВАНЕ ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА ПАНДЕМИЯТА
ОТ COVID-19 ВЪРХУ КОРПОРАТИВНИТЕ ПОЛИТИКИ
ЗА СОЦИАЛНА ОТГОВОРНОСТ В БЪЛГАРИЯ
Проф. д-р Андрей Захариев …… 67

ОБЛАГОРОДЯВАНЕ НА ПЛОСКИЯ ДАНЪК В БЪЛГАРИЯ
Проф. д-р Румен Брусарски …… 75

ДВИЖЕЩИ СИЛИ НА ИНТЕГРАЦИЯ В ГЛОБАЛНИТЕ ЦИФРОВИ ВЕРИГИ
ЗА СЪЗДАВАНЕ НА ДОБАВЕНА СТОЙНОСТ
Проф. д-р Сава Димов …… 83

ЕФЕКТИ ОТ ПРОГРАМАТА НА ЕЦБ ЗА ЗАКУПУВАНЕ НА АКТИВИ
В УСЛОВИЯТА НА ИЗВЪНРЕДНА СИТУАЦИЯ, ПРИЧИНЕНА ОТ ПАНДЕМИЯ
Проф. д-р Силвия Трифонова …… 95

ТЕСТВАНЕ НА КОРЕКТИВНИ ВЕРОЯТНОСТНИ МОДЕЛИ
ЗА ОЦЕНЯВАНЕ НА ЕВРОПЕЙСКИ ОПЦИИ ВЪРХУ АКЦИИ
Проф. д-р Стефан Симеонов, Д-р Теодор Тодоров …… 108

КОНКУРЕНЦИЯ И КОНЦЕНТРАЦИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ
ОБЩОЗАСТРАХОВАТЕЛЕН ПАЗАР (2011-2020 г.). СТРУКТУРЕН АНАЛИЗ
И ЕМПИРИЧНИ НАБЛЮДЕНИЯ
Проф. д-р Стоян Проданов …… 116

THE IMPLEMENTATION OF GOALS OF BALANCED DEVELOPMENT
OF POLAND AGAINST THE CHALLENGES AND DANGERS
OF WASTE MANAGEMENT
Assoc. Prof. Ireneusz T. Dziubek, Dr Tatiana Manasterska 126

MODERN FEATURES OF TRUST ASSET MANAGEMENT
Postgraduate student Stanislav Perminov, Assoc. Prof. Deniss Djakons, PhD 136

ИНДУСТРИЯТА НА ХЕДЖ ФОНДОВЕТЕ В ЕРАТА
НА РАЗХЛАБЕНИТЕ ПАРИЧНИ ПОЛИТИКИ И COVID-19
Доц. д-р Александър Ганчев 142

РАЗНОСКИТЕ КАТО НЕДЕЛИМА ЧАСТ ОТ АНАЛИЗА
НА РЕЗУЛТАТИТЕ ПО ИМУЩЕСТВЕНО ЗАСТРАХОВАНЕ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Венцислав Василев 150

ВЛИЯНИЕ СТРУКТУРЫ ЭКОНОМИКИ НА ОБЕСПЕЧЕНИЕ
УСТОЙЧИВОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА И РАЗВИТИЯ
Кандидат экономических наук, доцент Шараг Елена Сергеевна 159

СТРАТЕГИЧЕСКИ ДЕЙСТВИЯ НА БЪЛГАРСКИТЕ СТОПАНСКИ
ОРГАНИЗАЦИИ В УСЛОВИЯТА НА ПАНДЕМИЯ ОТ COVID-19
Доц. д-р Илиан Минков 166

ИНСТИТУЦИИ И НЕРАВЕНСТВО
Доц. д-р Калин Господинов 174

ПОВЕДЕНЧЕСКИ ПОДХОД КЪМ ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ -
ВЪЗМОЖНОСТИ И ОГРАНИЧЕНИЯ
Доц. д-р Калоян Колев 181

ПРОБЛЕМИ НА ЛОЯЛНОСТТА В БАНКОВИТЕ ИНСТИТУЦИИ
ПРИ СЪВРЕМЕННИТЕ УСЛОВИЯ
Доц. д-р Катя Личева 190

ЦЕЛЕСЪОБРАЗНОСТ И ЕФЕКТИ
НА МЕЖДУРЕГИОНАЛНАТА ДАНЪЧНА КОНКУРЕНЦИЯ
Доц. д-р Людмил Найденов 196

ВЪЗМОЖНИ ГРЕШКИ ПРИ ВЪЗЛАГАНЕТО
НА ОБЩЕСТВЕНИ ПОРЪЧКИ В БЪЛГАРСКАТА ПРАКТИКА
Доц. д-р Марин Маринов, Красимир Парашкевов 204

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ДЪЛГОСРОЧНИТЕ ГРИЖИ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Николай Нинов 210

ЕФЕКТИ НА ПАНДЕМИЯТА ОТ COVID ВЪРХУ ЗДРАВНИТЕ РАЗХОДИ
Доц. д-р Николай Атанасов 219

ПОДХОДИ И ПРАКТИКА НА ДЪРЖАВНОТО ФИНАНСИРАНЕ
НА ПУБЛИЧНОТО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ
Доц. д-р Пламен Йорданов, **Гл. ас. д-р Маргарита Николова** 230

ФИСКАЛНИТЕ ОБЛЕКЧЕНИЯ ЗА ЛИЦА С УВРЕЖДАНИЯ КАТО ПРИКРИТИ
СОЦИАЛНИ ПЛАЩАНИЯ ПРИ ИНВАЛИДНОСТ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пламен Йорданов, Ас. д-р Йордан Йорданов,
Докторант Жанета Ангелова 238

ОТРАЖЕНИЕ НА КОВИД-19 ВЪРХУ ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ПЛАЩАНИЯ
ПО ЗАСТРАХОВКА „КАСКО“ НА МПС В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Румен Ерусалимов 246

ДИГИТАЛИЗАЦИЯ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА СПРАВЕДЛИВОСТ –
ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ВЪЗМОЖНОСТИ
Доц. д-р Силвия Топлева 251

ДЪЛГОСРОЧНИ ИКОНОМИЧЕСКИ ЕФЕКТИ
НА ПАНДЕМИИТЕ – УРОЦИ ОТ НЯКОИ ПРЕДХОДНИ КРИЗИ
Гл. ас. д-р Александър Б. Тодоров 258

ЕВРОФИНАНСИРАНЕТО КАТО СРЕДСТВО ЗА ПОВИШАВАНЕ
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА ОТ СЕКТОР
„ПРОИЗВОДСТВО НА ОБЛЕКЛО ОТ ТЕКСТИЛ“
Гл. ас. д-р Ангелина Терзиева 266

НЯКОИ АСПЕКТИ НА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА COVID-19
ВЪРХУ БЪЛГАРСКИЯ ЗАСТРАХОВАТЕЛЕН ПАЗАР
Гл. ас. д-р Анелия Панева 274

ПАЗАРЪТ НА ЗДРАВНО ЗАСТРАХОВАНЕ В БЪЛГАРИЯ –
СЪСТОЯНИЕ, РАЗВИТИЕ И ТЕНДЕНЦИИ
Гл. ас. д-р Валентина Нинова 281

ФИСКАЛНА ИНТЕГРАЦИЯ В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ –
НЕОБХОДИМОСТ, УСЛОВИЯ И ЕФЕКТИ
Гл. ас. д-р Димитър Костов 289

БЪЛГАРИЯ ПО ПЪТЯ КЪМ ЕВРОЗОНАТА
Гл. ас. д-р Петя Василева 297

ДИНАМИКА НА ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ НА БЪЛГАРИЯ
СЪС СТРАНИТЕ ЧЛЕНКИ НА ЕВРОСЪЮЗА
Гл. ас. д-р Сергей Радуканов 304

ПРОМЕНЯЩИТЕ СЕ РОЛИ НА ФИСКАЛНАТА И ПАРИЧНАТА ПОЛИТИКА
В СВЕТЛИНАТА НА COVID-19 В СТРАНИ С РАЗЛИЧЕН ПАРИЧЕН РЕЖИМ
Гл. ас. д-р Соня Георгиева 310

АСПЕКТИ НА НАЦИОНАЛНАТА ПОЛИТИКАТА
ПО ЗАЕТОСТТА И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД НЕЯ
Гл. ас. д-р Таня Илиева ……..……..……..……..… 320

ПОВЕДЕНЧЕСКИ ИНВЕСТИЦИОННИ СТРАТЕГИИ –
ВЪЗМОЖНОСТ ЗА УСТОЙЧИВИ РЕЗУЛТАТИ
ОТ АКТИВНО ИНВЕСТИРАНЕ
Гл. ас. д-р Цветан Павлов ……...……. 325

ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ПРЕД БЪДЕЩИТЕ ПЕНСИОНЕРИ
В КОНТЕКСТА НА НОРМАТИВНИТЕ ПРОМЕНИ ВЪВ ВТОРИ СТЪЛБ
НА ПЕНСИОННИЯ МОДЕЛ В БЪЛГАРИЯ
Ас. д-р Йордан Йорданов ……...……. 334

ПАЗАРЪТ НА БАНКОВИ ДЕПОЗИТИ В БЪЛГАРИЯ:
ДИНАМИКА И СТРУКТУРНИ ИЗМЕНЕНИЯ
Ас. д-р Радослав Къновски …….....……. 340

ОЦЕНКА НА УСТОЙЧИВОСТТА НА АГРАРНИЯ СЕКТОР
В БЪЛГАРИЯ
Д-р Антон Сотиров, **Д-р Никола Пищалов** …….....……. 347

НАДНОРМЕНОТО ТЕГЛО И ЗАТЛЪСТЯВАНЕТО
КАТО РИСКОВ ФАКТОР ЗА ЗДРАВЕТО
Д-р Орлин Цветков …….....…….……. 354

МЕРКИ НА ФЕДЕРАЛНИЯ РЕЗЕРВ НА САЩ
ЗА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА COVID-19
Д-р Свилен Колев .....…….……. 359

STATE AID ENFORCEMENT LAW IN THE ENERGY SECTOR
IN ALBANIA
Lecturer of Law, **Dr. Anduena Gjevori** ……..…….……. 366

БАНКОВАТА ТАЙНА КАТО КОМПОНЕНТА НА БАНКОВАТА
СИГУРНОСТ – ФИНАНСОВО-ПРАВНИ АСПЕКТИ
Преп. Игнат Папазов ……..…….……. 374

THE HISTORICAL EVOLUTION OF THE GOVERNMENT
SECURITIES MARKET IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA
Olesea Speian, PhD Student ……..……...…….……. 378

ПРОМЕНИ В ЕВРОПЕЙСКИТЕ РЕГУЛАТОРНИ КАПИТАЛОВИ
ИЗИСКВАНИЯ ЗА ПОКРИТИ ОБЛИГАЦИИ В УСЛОВИЯТА НА КРИЗА
Докторант Борислав Киров ..……...……..……. 386

АВТОМОБИЛНИЯТ ПАЗАР В БЪЛГАРИЯ И МЯСТОТО
НА ТЪРГОВСКИТЕ ПРЕДСТАВИТЕЛСТВА НА НЕГО
Докторант Ваня Галчева ……...……. 393

ЕФЕКТИ ВЪРХУ ПАРИЧНАТА ПОЛИТИКА В РЕЗУЛТАТ
ОТ НАМАЛЯВАНЕТО НА НАЛИЧНИТЕ ПАРИ В ОБРАЩЕНИЕ
Докторант Владимир Сиркаров ……..……. 398

ВЛИЯНИЕ НА КОЕФИЦИЕНТА P/E И ДИВИДЕНТНАТА
ДОХОДНОСТ ВЪРХУ ЦЕНИТЕ НА АКЦИИТЕ
НА БЪЛГАРСКИЯ КАПИТАЛОВ ПАЗАР
Докторант Владислав Любенов …….....…… 405

ВЪЗМОЖНОСТ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА МСП
В УСЛОВИЯТА НА ПАНДЕМИЯ
Докторант Даниел Данчев …….....…… 413

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РЕГУЛИРАНЕ НА СОЦИАЛНОТО ОСИГУРЯВАНЕ
ЧРЕЗ ГРАНИЦИТЕ НА ОСИГУРИТЕЛНИЯ ДОХОД
Докторант Жанета Ангелова .....…… 421

ЦИФРОВАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ В ЗДРАВЕОПАЗВАНЕТО – СРЕДСТВО
ЗА ПОДОБРЯВАНЕ КАЧЕСТВОТО НА ЖИВОТ И РАДИКАЛНА
ПРОМЯНА НА НАЧИНА НА ПРЕДОСТАВЯНЕ НА МЕДИЦИНСКИ
И ЗДРАВНИ ГРИЖИ
Докторант Живка Петрова .....…… 429

ДЕБАТЪТ МЕЖДУ БАНКОВАТА И ВАЛУТНАТА ШКОЛА ОТ 19-И ВЕК –
ХАРАКТЕРИСТИКИ И ПАРАЛЕЛИ СЪС СЪВРЕМЕННИТЕ
МОНЕТАРНИ РЕАЛНОСТИ
Докторант Кузман Илиев .....…… 438

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД МЕНИДЖМЪНТА НА ЛЕЧЕБНИТЕ
ЗАВЕДЕНИЯ В УСЛОВИЯ НА ПАНДЕМИЯ ОТ COVID-19
(ПО ПРИМЕРА НА УНИВЕРСИТЕТСКА МНОГОПРОФИЛНА БОЛНИЦА
ЗА АКТИВНО ЛЕЧЕНИЕ „СЪРЦЕ И МОЗЪК“ – ПЛЕВЕН)
Докторант Люба Митева .....…… 446

БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГИИТЕ – ГОЛЕМИТЕ ПОЛЗИ
ЗА МАЛКИТЕ БАНКИ
Докторант Марина Милинова .....…… 453

ОТРИЦАТЕЛНИ ЛИХВЕНИ НИВА – ЕМПИРИЧЕН ОПИТ
Докторант Милена Пешева .....…… 460

ФИНАНСОВИЯТ ФЕЪРПЛЕЙ В ЖЕНСКИЯ ФУТБОЛ –
НЕОБХОДИМОСТ ИЛИ ВЪЗМОЖНОСТ
Докторант Нено Ненов ……..…… 468

ОТРАЖЕНИЕ НА КОВИД-19 ВЪРХУ ПРЕМИЙНИЯ ПРИХОД
ПО ЗАСТРАХОВКА „КАСКО“ НА МПС В БЪЛГАРИЯ
Докторант Николай Илиев ….…… 474

РАЗВИТИЕ НА ИМУЩЕСТВЕНОТО ЗАСТРАХОВАНЕ В БЪЛГАРИЯ
ПРЕЗ ПРИЗМАТА НА ПРЕЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ОТНОШЕНИЯ
Докторант Радка Василева ….…… 480

КОНСОЛИДАЦИЯТА НА БАНКОВИЯ СЕКТОР
В БЪЛГАРИЯ КАТО ФАКТОР ЗА УСТОЙЧИВОСТ
Докторант Рая Драгоева ……..…… 488

ИНСТРУМЕНТИ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ НА ДАНЪЧНИТЕ ИЗМАМИ
ПРИ ТЪРГОВИЯТА С ГОРИВА И НЕФТОПРОДУКТИ
Докторант Стефан Пешов .....……. 496

ПРОГНОЗИРАНЕ НА ПУБЛИЧНИТЕ ФИНАНСИ -
ОТКЛОНЕНИЕ НА ФАКТИЧЕСКОТО ИЗПЪЛНЕНИЕ
НА КОНСОЛИДИРАНАТА ФИСКАЛНА ПРОГРАМА
СПРЯМО ЗАКОНА ЗА БЮДЖЕТА НА БЪЛГАРИЯ
Докторант Юлиан Войнов .....……. 501

СЧЕТОВОДСТВО, КОНТРОЛ, ОДИТ, СТАТИСТИКА И МАТЕМАТИКА

ЗА РОЛЯТА И ВЪЗМОЖНОСТИТЕ НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА
ПРИ ДОКУМЕНТИРАНЕТО В СЧЕТОВОДСТВОТО
Проф. д-р Атанас Атанасов .....……. 511

ОСОБЕНОСТИ ПРИ СЧЕТОВОДНОТО ОТЧИТАНЕ
НА СТОКИТЕ В УСЛОВИЯТА COVID-19
Доц. д-р Галя Иванова – Кузманова .....……. 517

АКТУАЛНИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
ПРЕД СЧЕТОВОДНАТА ПРОФЕСИЯ В КОНТЕКСТА
НА ПРОМЕНИТЕ СЛЕД БРЕКЗИТ
Доц. д-р Галина Чиприянова, Д-р Марий Стоянов .....……. 524

КЪМ НОВ ПОДХОД В ОБУЧЕНИЕТО
ПО МЕЖДУНАРОДНИ СТАНДАРТИ ЗА ФИНАНСОВО ОТЧИТАНЕ
Доц. д-р Диана Ималова, Доц. д-р Венцислав Вечев .....……. 532

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРИЯ В КОНТЕКСТА
НА ЦЕЛИТЕ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ – СТАТИСТИЧЕСКИ АСПЕКТИ
Доц. д-р Красимира Славева .....……. 541

СТАТИСТИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА ЗАВИСИМОСТТА МЕЖДУ
ЦИФРОВИЗАЦИЯТА НА ИКОНОМИКАТА И ИКОНОМИЧЕСКИЯ РАСТЕЖ
Доц. д-р Маргарита Шопова, Гл. ас. д-р Евгени Овчинников,
Гл. ас. д-р Тихомир Върбанов .....……..…. 549

ПРИЛОЖЕНИЕ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ СПОРАЗУМЕНИЯ ЗА СВОБОДНА
ТЪРГОВИЯ С ТРЕТИ СТРАНИ И ЗНАЧЕНИЕТО ИМ ОТ ПОЗИЦИЯТА
НА МИТНИЧЕСКИЯ КОНТРОЛ В ЕС
Доц. д-р Момчил Антов .....……..…. 557

INNOVATIVE METHODS FOR ACCOUNTING EDUCATION –
EXPERIENCE AND GLOBAL LESSONS LEARNED
Assoc. Prof. Nadya Velinova-Sokolova, PhD ……..……..…..…. 564

ПРОБЛЕМАТИЧНОТО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА

Проф. д-р Митко Димитров[1]

Резюме: *В доклада се прави опит за обяснение на трудната и бавна кохезия на България в ЕС с противоречивите обяснения на развитието на българската икономика до и след 1989г. и при характеристиката на съвременната икономика на страната. Търсенето на единство при обяснение на миналото е предпоставка за успешно решение на съвременните проблеми.*

Ключови думи: *кохезия, икономическо развитие, България, Европейски съюз*
JEL: O52, F15, N20

THE PROBLEMATIC DEVELOPMENT OF THE BULGARIAN ECONOMY

Prof. Mitko Dimitrov, PhD

Summary: *The report attempts to explain the difficult and slow cohesion of Bulgaria in the EU with the contradictory explanations of the development of the Bulgarian economy before and after 1989 and in characterizing the modern economy of the country. The search for unity in the explanation of the past is a prerequisite for a successful solution to modern problems.*

Key words: *cohesion, economic development, Bulgaria, European Union*
JEL: O52, F15, N20

1. Въведение

Социално-икономическата кохезия, разглеждана като сближаване и приобщаване, има не само вътрешни, но и външни аспекти. Един от най-актуалните и широко обсъждани примери за второто е бавната и трудна кохезия на България в Европейския съюз. Много често в дискусиите се коментира и болезнено се възприема факта, че България чувствително изостава от останалите страни-членки на ЕС от централна и източна Европа.

Тези дискусии засилват интереса към сравнителния аспект на икономическото развитие на България, защото се използва като аргумент при обяснението на сегашното състояние. Често дискусиите са политически мотивирани като се защитават две коренно различни тези – (1) през 1939г. България е била отчайващо изостанала страна, която при комунистическото управление се е превърнала в технологичен тигър и (2) през 1939г. България е

[1] m.dimitrov@iki.bas.bg, Институт за икономически изследвания при Българската академия на науките

била сравнително развита страна, която комунистическото управление е довело до фалит. Вторият център на интерес, за който обясненията са също коренно противоположни, е икономическото развитие на страната след 1989г.

Използването на миналото развитие за обяснение на сегашното състояние ми дава основание да споделя своето виждане и ще се радвам, ако то бъде подкрепено. Ако предизвика дискусия – още по-добре, защото подобни авторитетни форуми са мястото, където можем да се приближим до адекватното обяснение на това, което сме преживели и което преживяваме сега.

В първата част на доклада се разглежда развитието на българската икономика до 1989г. с акцент върху мястото на България сред останалите страни от източна и южна Европа. За пълнота съм добавил няколко абзаца за средновековието и османското владичество, защото понякога, тези периоди също се вкарват в спора за да се обоснове някаква обреченост в развитието на България. Във втората част се разглежда икономическото развитие след 1989г., а в третата част се прави опит за характеристика на съвременната икономика на страната.

2. Българското стопанство до 1989 година

2.1.Средновековна България

Стопанството на средновековната българска държава се характеризира със сравнително добре развито земеделие и животновъдство, рудодобив и металообработване, занаятчийство, вътрешна и външна търговия. Това е **стопанство на един уседнал народ** и то се различава съществено от стопанствата на други народи - хуни, авари, маджари, татари, скандинавци (нормани, варяги), които са разчитали на военните походи за да осигурят или допълнят необходимите им средства за живот. През 9-ти, 10-ти и първата половина на 13-ти век България е била **сред няколкото най-влиятелни страни** в нашия свят, който до Великите географски открития обхваща Европа, Северна Африка и Близкия изток.

2.2. Българското стопанство в Османската империя

След завладяването на България от Османската империя, обществеността и икономическото развитие се забавя в продължение на няколко столетия. Промяна настъпва след 30-те години на 19-ти век. Османската империя е в криза и за да излезе от нея, под влияние на западноевропейските страни-кредиторки, се провеждат реформи, които дават възможност на християнското население да участва по-активно в стопанския живот. За няколко десетилетия българите изкупуват над 80% от земята. Увеличава се обработваната земя, производството и търговията със селскостопански продукти. Българските градинари създават зеленчукови градини около почти всички по-големи градове на Централна и Източна Европа. Занаятчиите и търговците разширяват търговията си на пазарите от Близкия изток, Австро-Унгария,

Влашко, Молдова и Русия. Стопанското развитие през втората и третата четвърт на 19 век ускорява процеса на Възраждане на българската нация. Нарасналият брой и икономическа мощ на българското население му позволява да се освободи от гръцките владици и да обяви независимостта на Българската православна църква. Оформят се т.нар. възрожденски български градчета, където се раждат и израстват основните фигури на Възраждането. Нарасналите икономически възможности позволяват създаването и финансирането на училища и читалища. Засилва се издаването и разпространението на вестници, списания и книги. Като резултат, българите в османската империя засилват връзките помежду си, осъзнават се като единна нация, оформят националното си землище и налагат признаването му от официалната власт, чрез фермана за Българската Екзархия (1870г.) и от Великите сили на Цариградската конференция (1876г.).

2.3. Стопанството на България след Освобождението (1878г.)

След Освобождението на България (1878) започва нов период в стопанското развитие. През първите години, неспокойната политическа обстановка свързана със Съединението, Сръбско-българската война и руското управление оставят на заден план стопанското развитие. След 1887 започва модернизация и ускорено развитие на българската икономика. Завършено е строителството на основните жп линии, на пристанищата в Бургас и Варна, изграждат се пътища, благоустрояват се градовете. Създава се модерна банкова система. Приемат се закони за насърчаване на местната индустрия. През първото десетилетие на 20-ти век промишлената продукция в България расте с едни от най-високите темпове в света. Значителен напредък отбелязва и селското стопанство. Увеличава се производството и износа на селскостопански продукти. Успешното икономическо развитие е спряно и върнато назад от Балканските войни (1912–13) и Първата световна война (1914–18). След 1924 настъпва постепенно стопанско оживление. Нараства обемът на селскостопанското и индустриалното производство и на външната търговия. Левът се стабилизира. Световната стопанска криза не засяга много тежко икономиката на България и се отразява преди всичко в намаление на външната търговия. От 1934г. до 1941г. е регистриран нов период на растеж на икономиката.

През периода от 1878г. до 1939г. България е предимно аграрна страна. Промишлеността се развива ускорено, но все още относителния й дял е нисък, а в структурата преобладават леката и хранителната промишленост. Трудно е да се направят и липсват надеждни и точни сравнителни изследвания за мястото на България сред страните от Европа. Това, което може да се приеме с достатъчна доза увереност е, че сравнително неразвитите страни в Европа по това време са Италия, Португалия, Полша, Унгария и 6-те балкански държави. България по-скоро се намира в челото на тази група – след

Гърция и Италия и с близки показатели с Полша и Унгария (Bolt, Jutta et all, 2018).

2.4. Икономическото развитие на България от 1944г. до 1989г.

След 1944г. България насилствено е включена в съветската сфера на влияние, при опортюнистичното поведение на Обединеното кралство и САЩ. Този факт определя основните характеристики на българското стопанство до 1989г. – държавна собственост и централизирано планово управление.

От 1944г. до 1948г. процесът на следвоенно възстановяване на икономиката на България едновременно е и процес на смяна на икономическата система. Проведена е поземлена реформа и започва колективизация на селското стопанство. Държавата принудително изкупува по занижени цени и предава на Машинно-тракторните станции (МТС) едрия земеделски инвентар. Национализирани са промишлените предприятия, банките, застрахователните дружества и едрата градска собственост. Извършена е обмяна на парите, неизгодна за собствениците на големи суми. Към края на 1948 е възстановено довоенното състояние на икономиката и функционирането на пазара е заменено с централизирано планово стопанство.

Икономическото развитие на България след 1948г. следва принципите на развитие на социалистическите икономики - ускорена индустриализация с приоритет на тежката индустрия и производството на средства за производство, колективизация и уедряване на селското стопанство. **Промишлеността** се развива с предимство. Значително развитие получават енергетиката, металургията, машиностроенето, химията, хранително-вкусовата и леката промишленост. В **селското стопанство** през 1948–59 е завършено, в много случаи насилствено, кооперирането на земята. Поземлената рента, която получават собствениците на земя, постепенно е отменена. Индустриализацията се съпътства от засилена миграция на селското население в градовете. През 70-те и 80-те години се развиват нови производства - транспортно машиностроене (електро и мотокари), електроника, тежко машиностроене. В селското стопанство се създават 175 аграрно-промишлени комплекса със средна площ 24 500 ha всеки. Инвестира се в железопътния, автомобилния, морския и въздушния транспорт. Съобщенията се модернизират.

В резултат на политиката на индустриализация, България се превръща в свръх индустриализирана страна. Промишлеността има много висок дял в икономиката и в износа за страните от СИВ, но тя не е конкурентна на международните пазари и има съвсем незначителен дял в износа за развитите страни.

Индустриализацията се развива в рамките на кооперирането и специализацията между страните членки на Съвета за икономическа взаимопомощ (СИВ), която е сравнително затворена икономическа групировка със стремеж към автархия. Политическото и военно противопоставяне по време

на студената война е свързаното с ембарго върху съвременните технологии. Това не позволява на България да използва световните постижения за развитие на новите производства, в които се е специализирала напр. електроника, стругове с програмно управление, транспортно машиностроене. Продуктите на тези нови производства не са конкурентоспособни на международните пазари. В други отрасли (тежко машиностроене), съветското политическо ръководство се опасява, че кооперирането с водещи западни фирми може да подкопае блоковото разделение. Тези процеси засилват проблемите, свързани с изплащането на валутните кредити, с които са създадени новите производства.

През 80-те години се предприемат палиативни мерки за решаване на проблема с външния дълг. Провежда се политика на реекспорт на енергийни суровини, като ценовите разлики в сравнение с международния пазар се реализират в полза на България. Значително се увеличава износът на оръжие, но в повечето случаи това става на кредит. Тези политики се оказват недостатъчни за покриване на задълженията на България.

Централизираната планова икономика притежава вътрешно присъщи недостатъци, в сравнение с пазарната икономика. Това е икономика на дефицита, тя е по-малко способна да създава и внедрява иновации, проблемни са материалната заинтересованост и стимулите за повишаване на националната производителност и ефективност на труда както и прехода от екстензивно към интензивно развитие на икономиката. Тези проблеми се идентифицират още през 70-те години на 20 век и икономическата политика във всички страни от Съветския блок търси решения за преодоляването им. Експериментирани са десетки „нови политики“, „нови модели“ , „нови решения“ , но неуспешно, защото решенията се търсят в рамките на системата. Всеки опит за решение, който поставя под въпрос и застрашава властта и ръководната роля на комунистическата партия се унищожава със сила.

В края на 80-те години съществуващите проблеми в отделните страни и в общността като цяло се задълбочават. Политиката на „гласност и перестройка“ не води до тяхното решение, но ги направи по-видими. В края на 1989г. социалистическата система фактически се разпадна и във всяка отделна страна започват процеси на замяна на тоталитарното с демократично управление и на централно планираната икономика с пазарна.

През периода 1944-1989, в сравнителен план, България не успява да промени мястото си сред европейските икономики. Отчитаните високи темпове на растеж и големите обеми на произвежданата неконкурентна продукция не водят до същото увеличение на реалния БВП. През 1989г. България е в групата на сравнително неразвитите европейски страни, чувствително зад Португалия, Гърция и Чехословакия, приблизително на едно равнище с Унгария и Югославия и преди Полша, Турция, Румъния и Албания.

3. Икономическото развитие на България след 1989 г.

3.1. Дългият преход към пазарна икономика

Падането на Берлинската стена на 9 ноември 1989 г. се приема като символично начало за стартирането на промени в страните от Източна Европа, насочени към създаването на демократично общество с функционираща пазарна икономика. Промените протичат с различна скорост, обхват и интензивност в различните страни, което се отразява върху икономическото им развитие.

Трансформацията на българската икономика от централно управлявана към пазарна може ясно да бъде разделена на два етапа. През **първият етап (1989-1996)** БВП намалява с около 1/3, а промишленото производство наполовина, спрямо равнището на 1989г. Това е най-дългия период на спад и най-ниското достигнато равнище на икономиката, в сравнение с останалите страни от Централна и Източна Европа (ЦИЕ). През това време е осъществена масивна декапитализация на държавните промишлени предприятия и са загубени много производства с потенциал за успешно преструктуриране.

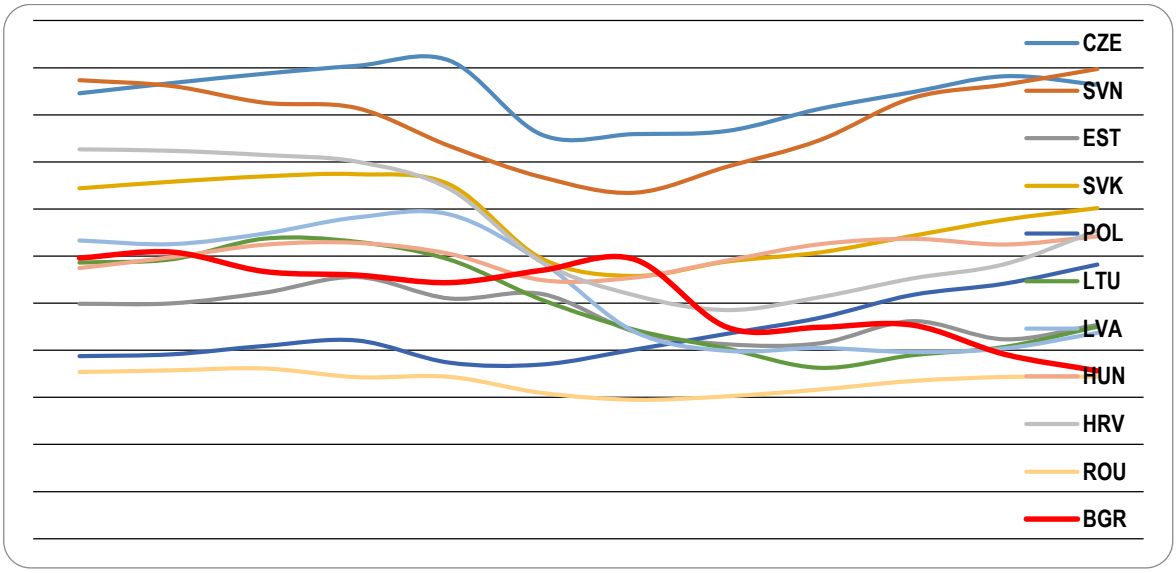
През 1990-92г. са предприети първите мерки за трансформация на икономиката. За да се постигне макроикономическа стабилизация, са освободени цените на по-голяма част от стоките. Премахната е забраната за частна собственост, което води до създаването на десетки хиляди микро и малки частни предприятия. Започва приватизацията на малки държавни и общински предприятия, предимно в търговията и услугите. Започва либерализация на външната търговия и на финансовата система.

Това е част от общата политика, която по това време се провежда във всички страни от ЦИЕ, но в икономическото развитие на България има и редица специфики. Правителството спира плащанията на външния дълг и обявява мораториум, което допълнително влошава развитието на икономиката. Разпадането на СИВ засяга силно България, защото тя има най-висок дял на търговски обмен със СССР и с другите страни от СИВ и съответно, българските фирми са слабо подготвени за свободна търговия. Войната в Югославия и последвалото ембарго (1992-95), също засягат най-силно България. В резултат от съвкупното действие на тези фактори, намалението на българската икономика е по-голямо от това, което може да се очаква при всяка трансформация на икономическата система.

Освен това, сравнително добрият старт на реформите в България, насочен предимно към осигуряване на макроикономическа стабилност, не е последван от прогрес в приватизацията на големите държавни предприятия. В икономиката не са допуснати стратегически чужди инвеститори, които могат да преструктурират производството и управлението на ключови български предприятия. Не са продължени мерките за създаването на конкурентна пазарна среда, за твърди бюджетни ограничения към държавните предприятия, за създаването на стабилни финансови и банкови институции. В

такава среда в България продължава да работи порочния модел за управление на държавните предприятия, при който те натрупват загуби, кредитирани или компенсирани от държавата и банките, докато печалбите отиват в частни фирми, застанали на входа и на изхода на големите държавни предприятия.

Опитът на страните от Централна Европа и Прибалтика показа, че реформите за смяна на икономическата система се отразяват положително на икономическото развитие, когато се осъществяват комплексно и последователно.

Фигура 1. БВП по страни за периода 1986-97 г.
(млн. межд. долари от 2011)
Източник: MPD 2018.

Тези страни преживяват 2-3 години спад на икономиката, след това започна растеж и след още 2-3 години достигат равнището си на икономическо развитие от 1989г. България преживя втора икономическа криза и едва тогава бяха проведени реформите, които доведоха до растеж на икономиката. Но вече са минали 8 години и страната имаше нужда от още 8 години за да достигне равнището на БВП от 1989г.

През 1996-97г. България преживява втора криза – финансова, социална и политическа. Инфлацията достига 300% и прераства в хиперинфлация. В рамките на една година курсът на лева спрямо долара спада над 40 пъти. Банковата система изпада в колапс и по-късно 15 банки фалират. Спестяванията са унищожени и единствените печеливши са т.нар. кредитни милионери. Реалните доходи намаляват драстично – месечната заплата е 20-30 долара. Безработицата е висока. Кризата е разрешена с назначаването на Служебно правителство и провеждането на нови избори.

Вторият етап от икономическото развитие на България след 1989г. обхваща периода от 1997г. до края на 2006г. и се характеризира с макроикономическа стабилност, ускорена приватизация, масивно навлизане на ПЧИ, умерено висок икономически растеж, повишаване на доходите и ниско равнище на безработицата. През този период (2005) БВП достига равнището на 1989г., България е определена като страна с функционираща пазарна икономика, завършват преговорите за присъединяване към ЕС.

След назначаването на Служебно правителство валутния пазар и инфлацията се успокояват. Успоредно с това продължават стопираните реформи, чрез ускоряване на приватизацията, либерализация на външната търговия, намаляване на контрола върху цените и банкова реформа. От 1 юли 1997г. се въвежда Валутен борд, който създава условия за установяване на макроикономическа стабилност. През септември 1998 Международният валутен фонд подписва с България тригодишно споразумение за отпускане на 900 млн. долара кредит за провеждане на икономическа реформа.

Приватизацията е осъществена принудително бързо, защото голяма част от държавните предприятия (1000бр.) са доведени до фалит през предишния етап. До 2006г. са приватизирани ¾ от подлежащите на приватизация държавни активи, като основно това е осъществено през 1998-2000г. Новите собственици са четири групи – чуждестранни инвеститори, български физически и юридически лица, приватизационните фондове и работническо-мениджърски дружества (РМД).

Приватизационните сделки, осъществени от чуждестранни инвеститори са едва 162 бр. към 2006г. Повечето от тях успешно преструктурират производството и управлението на предприятията и ги правят конкурентоспособни на международните пазари, но има и случаи на недобросъвестни или некомпетентни чуждестранни приватизатори. Българските собственици, участващи в касовата приватизация, са натрупали средствата си по няколко начина – приватизация на голяма част от външния дълг, който потъва във външнотърговските дружества и задграничните български предприятия; чрез фирмите на входа и на изхода на държавните предприятия; чрез „традиционните“ методи на сивата и черната икономика (акцизи, контрабанда, горива, цигари, алкохол, зърно и др.). По-голямата част от приватизационните фондове успешно управляват закупените от тях предприятия чрез масовата приватизация. Проблемът при тях е, че само малка част гражданите, с чиито бонове са закупени активите, получават и то неголеми дивиденти. При приватизацията чрез работническо-мениджърски дружества често се среща използването чрез подставени лица, на предимствата, които дават РМД и последваща декапитализация или неефективно управление на приватизираните предприятия, нарушенията, съпътстващи издаването и използването на компенсаторните инструменти и др.

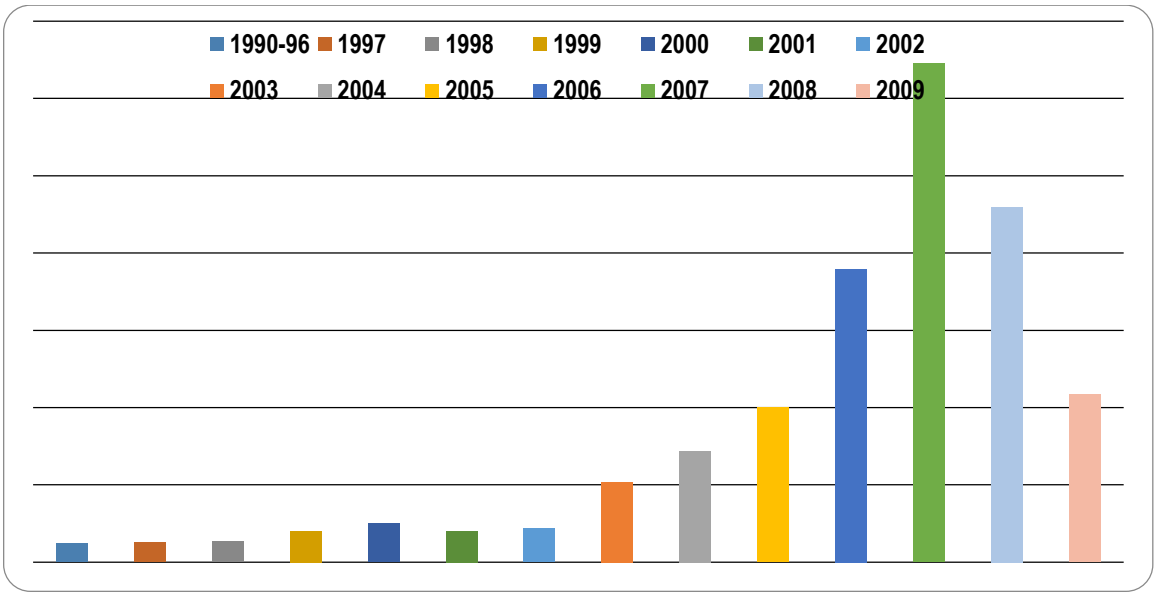
В резултат от приватизацията се създават две групи собственици. Първата група разчита на печалба от създаването и продажбата на конкурентоспособен продукт. Към тази група трябва да се прибавят и част от собствениците на новосъздадените частни малки и средни предприятия. Втората група разчита на връзки и влияние върху политическата власт и администрацията, а понякога и на насилие, страх, измама и други неикономически фактори за присвояването на рента. Чрез тази група, дефектите от предишния период се запазват и остават да съществуват като дефекти във функционирането и на политическата система и на пазарната икономика.

Тези дефекти влияят върху икономическото развитие по два начина. Старата практика сега се насочва към приватизацията на големи, ключови предприятия и концесиите, към т.нар. „заменки“ , към големите държавни поръчки, измамите с ДДС и акцизи, усвояването на предприсъединителните еврофондове. Това не само намалява растежа на икономиката и бюджетните приходи, но и пречи на нормалното функциониране на пазарно-ориентирания бизнес (нагласени конкурси, нелоялна конкуренция, предимства от неправомерно намалени разходи и т.н.).

3.2. Присъединяване към ЕС

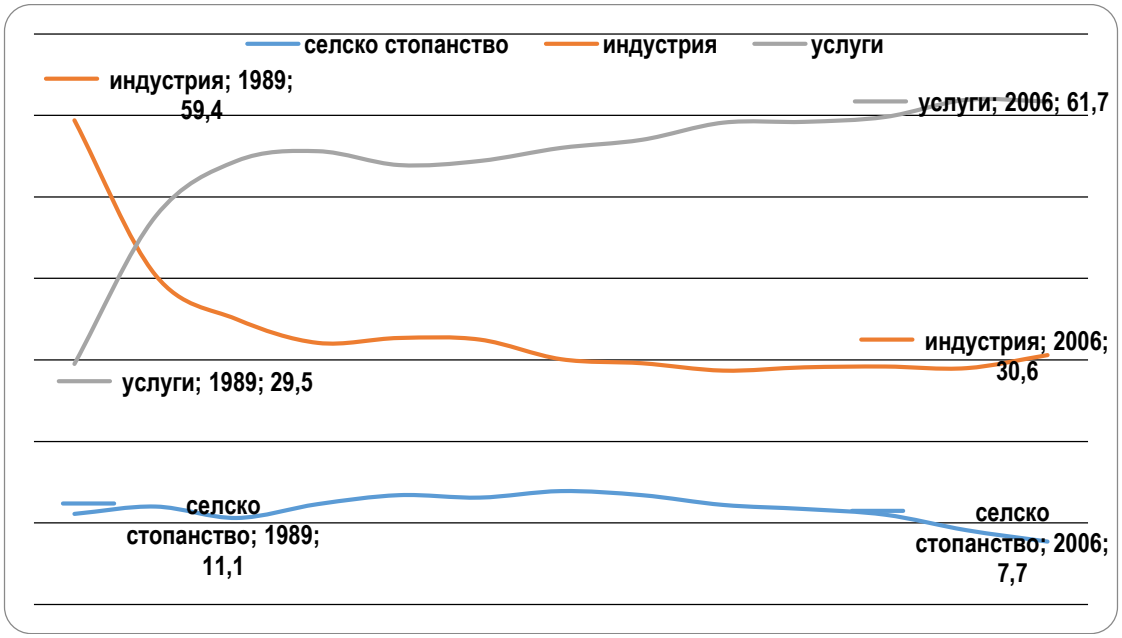
Европейската интеграция е стратегическо направление за България. Подготовката за присъединяване към ЕС започва през 1990г., когато с решение на Великото народно събрание България официално заяви желанието си да стане член на Европейските общности. В началото на 90-те години ЕС взе решение за разширяване на изток и започване на преговори за присъединяване със страните от Централна и Източна Европа, включително България. От 1993г. България е Асоцииран член и започва 10-годишен преходен период за създаване на зона за свободна търговия между Европейския съюз и България. В доклада на Европейската комисия (2002) е посочено, че “България има функционираща пазарна икономика“ . През 2005 г. България подписва Договор за присъединяване към Европейския съюз и е определена датата за членство – 01.01.2007 г.

България получава значителна финансова и техническа подкрепа от Европейския съюз по **предприсъединителните програми на ЕС** – отначало ФАР, а от 2000 - САПАРД (селско стопанство) и ИСПА (инфраструктура), както и по други финансови инструменти. През периода 2000-06 г. сумите, получавани от страната по тези програми са около 1% от БВП. Както сумите, така и резултатите от тяхното използване, са значително ограничени, поради нерешените проблеми – „недостатъчен административен и съдебен капацитет, мрежи от конфликти на интереси в цялостното управление на средствата, проблеми с прозрачността, отчетността и надзора на процедурите за обществени поръчки на централно, регионално и местно равнище, корупция по високите етажи и организирана престъпност“ .

Фигура.2. ПЧИ в България по години
Източник: IMF, 2013.

Реформите в България и напредъка в присъединяването към ЕС се отразяват благоприятно върху навлизането на **преки чуждестранни инвестиции (ПЧИ)**. За целият период 1990-96г. съвкупните ПЧИ са по-малко от 500 млн. амер. дол. След това, до 2002г. техния годишен обем се движи между 500 млн. и 1 млрд. долара, рязко се увеличава след започването на преговорите за присъединяване и достига най-високите си стойности след подписването на договора за членство.

Фигура.3. Три секторна структура 1989-2006г.
Източник: НСИ

Към края на втория етап на прехода (2005г.) БВП достига равнището на 1989 г., но при коренно различна структура на икономиката. В **структурата на собствеността** преобладава частната собственост – 75% от БВП и 72% от заетите, за разлика от 1989г., когато собствеността е изцяло държавна. Коренно се променя тежестта на 3-те **основни сектора** на икономиката, като индустрията и услугите разменят местата си. До 1994 г. промените в тези два сектора са много динамични, докато делът на селското стопанство се запазва почти непроменен до 2004 г. и след това започва бавно да намалява.

Размерната структура на предприятията коренно се променя. Заетите лица в икономиката са разпределени почти равномерно в 4-те размерни групи – микро (0-9), малки (10-49), средни (50-249) и големи (250+) предприятия. Неблагоприятен момент е липсата на значими, големи български предприятия извън добивната промишленост и енергетиката.

3.3. Икономиката на България след 2007 г.

През първите години след приемането на България в Европейския съюз продължава високия икономически растеж, основан на засилена вътрешна и външна инвестиционна активност. Макроикономическите показатели са стабилни. Бюджетът е с излишък. Външният дълг намалява. Заетостта и реалните доходи се увеличават.

Световната финансова и дългова криза засяга много силно страните от ЕС. Повечето от тях преживяват спад на БВП на два пъти – през 2008-9г. и 2012-13 г. България е от страните, които преминават сравнително леко през кризата, но темповете на растеж на икономиката намаляват значително – около 1% за периода 2009-14 г. и 3-4% за периода 2015-19 г. Този растеж е по-висок от средния за ЕС и около средния за страните-членки от ЦИЕ.

4. **Характеристика на съвременната икономика.**

4.1. Макроикономическа стабилност

Икономически, България е средно развита страна. През 2019 г. БВП е 118,7 млрд. лв. или 60.7 млрд. евро, което съответства на 8678 евро на човек от населението. Макро рамката е стабилна. Държавният дълг намаля от 97% (1997) до 20.4% (2019) от БВП, което е сред най-ниските стойности в Европейския съюз. Бюджетът е стабилен, а след 2016 г. завършва с излишък. Външнотърговското салдо е отрицателно, но се покрива от положителното салдо на услугите и от други приходи. Инфлацията е ниска, безработицата е 5.9% за 2019 г.

Таблица 1. Макроикономически показатели

	2017	2018	2019
РЕАЛЕН СЕКТОР			
БВП (годишен реален темп на изменение, %)	3.5	3.1	3.4
БВП дефлатор (изменение, %)	3.9	4.0	4.7
Хармонизиран индекс на потребителските цени			
✓ изменение спрямо предходен период, (%)	1.8	2.3	3.1
✓ изменение спрямо съответния период на предходната година, (%)	1.2	2.6	2.5
✓ средногодишно изменение, (%)	1.2	2.6	2.5
Общ индекс на цени на производител (изменение, %)	5.0	4.0	3.1
Индекс на цени на производител на вътрешния пазар (изменение, %)	4.2	4.1	3.8
Индекс на цени на производител на международния пазар (изменение, %)	6.1	3.8	2.0
Индекс на промишленото производство (изменение, %)	3.4	0.3	0.6
Наети (хил. души)	2 308	2 320	2 236
Безработни (хил. души)	232	201	195
Безработица (%)	7.1	6.1	5.9
Средна месечна работна заплата (лв.)	1 037	1 146	1 274
БВП на глава от населението (лв.)	14 459	15 615	17 012
ДЪРЖАВНА ФИНАНСОВА СТАТИСТИКА - ЕСС 2010 МЕТОДОЛОГИЯ			
(млн. лв.)			
Бюджетен дефицит(-)/излишък(+)	1 127.3	2 145.0	2 469.7
Държавен дълг (Маастрихтски дълг)	25 907.8	24 430.8	24 204.5
(% от БВП)			
Бюджетен дефицит(-)/излишък(+)	1.1	2.0	2.1
Държавен дълг (Маастрихтски дълг)	25.3	22.3	20.4
ВЪНШЕН СЕКТОР			
Брутен външен дълг			
(млн. евро)			
Брутен външен дълг	34 211.3	33 802.0	34 071.3
Външен дълг на публичния сектор	6 343.6	6 122.8	6 181.7
Външен дълг на частния сектор	27 867.7	27 679.2	27 889.7
Брутен външен дълг (% от износ на СНФУ)	97.2	91.5	88.3
Краткосрочен дълг/брутен външен дълг (%)	23.5	23.9	24.7
(% от БВП)			
Брутен външен дълг	65.4	60.3	56.2
Външен дълг на публичния сектор	12.1	10.9	10.2
Външен дълг на частния сектор	53.3	49.4	46.0
Краткосрочен външен дълг	15.3	14.4	13.9
Платежен баланс			
(млн. евро)			
Текуща сметка	1 825.0	773.7	2 452.3
Търговско салдо	- 765.8	-1 858.0	-1 685.7
Текуща и капиталова сметка	2 355.4	1 375.5	3 343.6
Капиталова и финансова сметка	2 854.7	3 618.8	3 453.9
Финансова сметка	2 324.3	3 017.1	2 562.6

Преки инвестиции в България	1 618.9	1 027.9	1 092.4
(% от БВП)			
Текуща сметка	3.5	1.4	4.0
Търговско салдо	- 1.5	- 3.3	- 2.8
Услуги, нето	5.8	5.9	6.2
Пътувания, нето	4.0	4.0	3.7
Текуща и капиталова сметка	4.5	2.5	5.5
Капиталова и финансова сметка	5.5	6.5	5.7
Финансова сметка	4.4	5.4	4.2
Преки инвестиции в България	3.1	1.8	1.8
Външна търговия			
(млн. евро)			
Търговско салдо	-2 369.8	-3 499.9	-3 447.3
Износ FOB	27 915.8	28 647.9	29 856.1
Внос CIF	30 285.6	32 147.8	33 303.4
(% от БВП)			
Търговско салдо	- 4.5	- 6.2	- 5.7
Износ FOB	53.4	51.1	49.2
Внос CIF	57.9	57.3	54.9
Други индикатори			
Резервни активи на БНБ/внос на СНФУ (в месеци)	8.6	8.5	8.2
Валутен курс на лева за 1 евро	фиксиран курс 1.95583 лв.		
Валутен курс на лева за 1 щ.д.	1.63081	1.70815	1.74099

Източник: Българска народна банка, 18-05-2020 12:00:00

4.2. Услуги

Секторът на **услугите** е основен сектор в съвременните икономики. В българската икономика най-голям дял заемат дейностите, свързани с Търговия, Ремонт, Транспорт, Хотелиерство и ресторантьорство, които създават около 22% от БВП преди добавянето на корективите. На второ място с 16% принос към БВП идват Държавно управление, Образование, Здравеопазване и Социални дейности. Съвременните високотехнологични услуги, свързани с Информационните технологии, създаването и разпространението на творчески продукти и Далекосъобщенията създават около 7% от БВП. Такъв е приносът на Финансови и застрахователни дейности и на Научни изследвания, Административни и спомагателни дейности. Операциите с недвижими имоти създават около 10% от БВП, а Култура, спорт и развлечения и дейности на домакинства около 2% от БВП на страната.

4.3. Промишленост

Развитието на **промишлеността** след 1989 г. преминава през няколко противоречиви периода – дълбок, двуцифрен спад през 1989-92 г., 1996-99 г. и 2009 г. и сравнително дълготрайни периоди на възстановяване и промяна – 2001-07 г. и 2010-19 г. Относителният дял на промишлеността в създаването на БВП е по-висок от средния за страните членки на ЕС, но по-нисък от този напр. на Чехия и Словакия, заради изключително високия дял

на автомобилостроенето в техните икономики. Може да се приеме, че през 2019г. по обем българската промишленост е достигнала равнището на 1989г. Това е друга промишленост, с различна структура и пазарни позиции. Сега цялото производство е пазарно ориентирано, за разлика от периода преди 1989г., когато основната част от продукцията се произвежда и разменя по междудържавни споразумения и договори.

В **металургията**, след затварянето на „Кремиковци“ , производството на черни метали намалява рязко, но производството на цветни метали е преструктурирано и запазва пазарните си позиции. КЦМ „Пловдив“ продължава да е ключово предприятие в подотрасъла, със стабилни позиции на международните пазари. В **електро енергетиката**, някои централи са закрити (блокове 1-4 на АЕЦ „Козлодуй“), но други са модернизирани, построени са нови мощности и сега капацитета на подотрасъла надхвърля потребностите на страната. **Тежката химическа индустрия** е частично запазена и модернизирана, напр. ключови комбинати като „Соди“ -Девня, „Нефтохим“ -Бургас и др. Заводите за п**роизводството на цимент,** както и **стъкларските заводи,** са модернизирани след тяхната приватизация.

Няколко подотрасъла на преработващата промишленост не можаха да бъдат запазени, въпреки че бяха много подходящи за приватизация и преструктурирани от стратегически чуждестранни инвеститори – **транспортно машиностроене (електро и мотокари), тежко машиностроене, производството на металорежещи машини, на компютърна техника, на цигари** и др. *Основните причини за това са забавянето на приватизацията, продължителния период на тяхната декапитализация и нежеланието да се допуснат големи чужди инвеститори в България.* След 2002г. много бързо се развива производството на отделни възли и детайли за монтажните автомобилни заводи в други страни. През същият период расте много бързо и производството на компютърна техника и компоненти, главно в две посоки – производство и износ на компоненти и сглобяване от микро фирми на компютри за българските потребители с готови компоненти, основно от страните от Източна Азия. *Основната слабост на българското машиностроене е, че няма големи заводи за производство на готови продукти на познати световни марки.*

Единственият подотрасъл на машиностроенето, който не само запазва, но и разшири и модернизира производството си е **„Производство на електрически съоръжения“** (проводници и кабели, акумулатори, електрически машини, трансформатори, телефони и др.). Годишното производство е в размер на 10 млрд. евро, а износът – 2 млрд. евро.

В развитието на **фармацевтичната индустрия** ясно се очертават два периода – трудно възстановяване до кризата (2009) и бърз растеж след това, с два пъти по-високи темпове от промишлеността като цяло. Подотрасъл **дърводобив и дървообработване** се развива по-бавно, но **производството на хартия** и продукти от нея, както и **мебелното** производство се развиват

по-бързо от средното за промишлеността. **Производството на текстил и на облекла** се възстановява сравнително успешно след 2000 г., но тези производства най-тежко (над 50 процентен спад) и най-дълго (три последователни години) са засегнати от кризата през 2008-09 г.

Производството на бира е преструктурирано и модернизирано успешно след приватизацията на предприятията, основно от световни производители в бранша, които запазват най-популярните български марки бира. В **производството на вино** все повече се налагат стотиците малки и средни винарни, много от които произвеждат и изнасят качествени вина. Подобно е развитието на производството на **мляко и млечни продукти** и на **месо и месни продукти**. *Основен проблем при хранителната индустрия е недостигът на местни суровини.*

Развитието на производството на промишлени продукти според тяхното предназначение също има своите особености. Производството на **междинни продукти** расте с темпове, близки до средните, а това на **нетрайни продукти за потребление** – по-бавно от средните за промишлеността. Най-бързо расте производството на **трайни продукти за потребление** и на **капиталови продукти.** Производството на последните расте най-бързо след кризата от 2009 г. *Това са положителни промени, които подобряват структурата и инвестиционните възможности на българската промишленост.*

4.4. Селско стопанство

Развитието на **селското стопанство** след 1989г. е противоречиво. Връщането на земята на наследниците на предишните й собственици в реални граници води до нейното разпокъсване на милиони малки участъци, неподходящи за машинно обработване. Поради интензивната вътрешна миграция и неблагоприятната възрастова структура на живеещите в селата, преобладаващата част от собствениците на земя не искат или не могат да я обработват. А тези, които имат желание и могат да обработват земята, нямат средства за да инвестират в създаването на модерни и ефективни земеделски стопанства. Това води до стагнация на земеделието на ниско равнище в продължение на повече от 10 години.

Таблица 2. Стопанства (бр.), обработваема земя (ha) и производство (хил. евро) според размера на стопанствата (ha)

		0 - 4.9 ha	**5 - 9.9 ha**	**10 - 49.9 ha**	**≥50**
Стопанства - брой	2016	167,470	9,860	15,650	9,720
	2005	511,190	10,440	7,660	5,330
Обработвана земя - хектари	2016	130,810	69,470	369,190	3,899,030
	2005	358,280	66,900	145,970	2,158,230
Производство - хил. евро	2016	760,108	110,838	385,412	2,586,534
	2005	1,178,561	90,453	156,765	895,502

Източник: Евростат

Картината започна да се променя след 2000-та година. Естествените процеси на развитие са повлияни първоначално от предприсъединителните фондове (САПАРД и др.) и особено силно от структурните фондове, след присъединяването на България към ЕС. Само по фонда за развитие на земеделието и селските райони след 2007г. в страната са инвестирани годишно по 2-3 млрд. лева. Въпреки, че част от средствата не са инвестирани ефективно или по предназначение, като цяло те оказват положително влияние за модернизацията на част от селскостопанските отрасли.

От 2005 г. до 2016 г. 2.6 пъти намалява общият брой на стопанствата, основно за сметка на тези, които обработват до 4.9 ha земя, а близо 2 пъти се увеличава броят на стопанствата, обработващи над 10 ha. Същата тенденция на концентрация се наблюдава и по отношение на обработваемата земя и произведената продукция.

Таблица 2. Стопанства (бр.), обработваема земя (ha) и производство (хил. евро) според дохода на стопанствата (евро)

		0 - 7999	**8 000 - 14 999**	**15 000 - 99 999**	**≥100 000**
Стопанства - брой	2016	164,140	13,590	19,270	5,730
	2005	509,730	12,460	22,270	2,630
Обработвана земя - хектари	2016	197,060	120,270	681,490	3,469,680
	2005	427,820	83,440	449,930	1,768,200
Производство - хил. евро	2016	325,766	149,419	678,927	2,688,780
	2005	874,071	132,966	327,304	986,939

Източник: Евростат

Размерът на обработваната земя от едно стопанство не е гаранция за ефективност и затова е важно да се види групирането на стопанствата според получавания доход. Близо 3 пъти намалява броят на нежизнеспособните стопанства с доход до 7999 евро. Броят на стопанствата с доход над 15000 евро се запазва почти същият, но обработваната земя и произведената продукция от тях се увеличава 2-3 пъти.

В резултат на преструктурирането на селскостопанското производство през последните 15 години са създадени 35-40 хиляди ефективни стопанства, които обработват около 80% от земята и произвеждат около 80% от селскостопанската продукция (заедно със селскостопанските предприятия, които не обработват земя). Те са разпространени преди всичко в зърнопроизводството, където има свръх концентрация и частично в останалите подотрасли. Освен това, повечето от тях обработват земята под аренда. Голяма част от земята в България е собственост на фондове, което също е фактор за засилване на значението на арендните отношения в поземлените отношения в страната. *Това не е най-добрата основа за създаването на трайна връзка на работещите със земята, която обработват и за устойчиво развитие на селските райони.*

Производството на отделни селскостопански продукти се развива неравномерно. Увеличено е производството на зърно (пшеница, царевица) на 10-11 млн.т. годишно, на слънчоглед – 1.8-2.0 млн.т., на варива и бобови растения. Намалено е производството на зеленчуци и плодове, на тютюн и др. Над 3 пъти са намалени площите на лозята и над 2 пъти производството на грозде. Като цяло на добро равнище е производството на етерично-маслени култури (маслодайна роза, лавандула, маточина и др.).

Животновъдството се развива *много под възможностите и традициите на страната.* Относителният дял на животновъдството в общата селскостопанска продукция намалява с около 10 процентни пункта. Намален е броят на животните в говедовъдството (500-550 х.бр.), овцевъдството (1350 х.бр.) и свиневъдството (650 х.бр.). Добре е развито птицевъдството (15 млн.бр.). По-малкият брой животни лишава преработвателната промишленост от собствена суровинна база и пречи на нейното развитие.

4.5. Външна търговия

България е страна с малка, отворена икономика, която развива интензивни отношения с останалия свят. Оборотът на **външната търговия** надхвърля БВП на страната. Основните ни търговски партньори са страните от ЕС и съседните държави. По страни, най-голяма е търговията на България с Германия, Италия, Румъния, Турция, Русия и Гърция. Търговското салдо на страната е отрицателно (4-8 млрд. евро годишно), но като се вземе предвид положителното салдо от услугите (основно туризма) и постъпленията на средства от други източници, текущата, капиталовата и финансовата сметки на страната винаги са положителни. България има отрицателно търговско салдо със страните от ЕС, но положително салдо с балканските страни, така че търговията ни с европейските страни е балансирана. Положително е салдото ни и с индустриално развитите страни, членки на ОИСР, извън страните от ЕС. Не е балансирана външната търговия на България с Русия (4-8 млрд. евро годишно), заради големия обем на вноса на енергийни ресурси от тази страна. По групи стоки, положителен е търговския ни баланс при продуктите на хранителната и леката промишленост, от растителен и животински произход, изделия от кожи, дървен материал, текстил и др. Отрицателният ни баланс се формира основно от машини, оборудване и превозни средства, минерални горива и химични продукти.

5. Заключение

Развитието българската икономика след 1996г. е успешно – почти 4 пъти е съкратено изоставането на страната от средното за ЕС по показателя БВП по пазарни цени (от 7.5% на 27.9%) и почти 2 пъти по ППС (от 27.9% на 52%). Разгледано в по-широк план, България и сега е с по-добри икономически показатели от страните от Западните Балкани и от някои от страните, бивши републики на Съветския съюз.

Въпреки това икономическото развитие на страната не може да бъде оценено като успешно по две причини. Първата е, че в сравнителен план, през периода 1989-2019, *България загуби мястото си сред източноевропейските икономики и с*ега е страната с най-ниско равнище на БВП на глава от населението сред страните-членки на ЕС. По-голямата част от бившите социалистически страни са в диапазона 70-90% от средното за ЕС. Втората причина е, че един от показателите за хомогенност на общността е да няма страна-членка, чиито БВП на човек да е по-малък от 80% от средния за ЕС. България е твърде далеч от тази граница.

Причините са две – **дългият период на нереформираност на икономиката,** който доведе до масивна декапитализация на държавните предприятия и удължи времето за възстановяване (16 вместо 5-6 години) и запазване на **модела на обвързаност на част от бизнеса с политиката за извличане на рента** (висока корупция, нагласени държавни поръчки, измами с ДДС, неефективна съдебна система и администрация и др.) вместо да се разчита на печалба от конкурентоспособни продукти и услуги. Навсякъде в Източна Европа имаше опити за използване на властови позиции за извличане на рента, но никъде не бяха толкова успешни, колкото в България.

Литература:

apro_cpnh1, (Eurostat: Crop production in national humidity, GEO: Bulgaria, *Last update: 08.05.20, Extracted on: 23.05.20*)

ef_m_farmleg, (Eurostat: Farm indicators by agricultural area, type of farm, standard output, legal form. *Last update 24.02.20, Extracted on 30.05.20*).

IMF, 2013.

MPD_2018, (Maddison Project Database, version 2018. Bolt, Jutta, Robert Inklaar, Herman de Jong and Jan Luiten van Zanden (2018), „Rebasing ‘Maddison’: new income comparisons and the shape of long-run economic development“ , Maddison Project Working paper 10, *download at www.ggdc.net/maddison*).

Българска народна банка, *18-05-2020 12:00:00*

Евростат

НСИ

85 години
СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ
„Димитър А. Ценов" - Свищов

Направление

Финанси, икономикс, застраховане и осигуряване

Международна научно-практическа конференция
„УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ И СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКА КОХЕЗИЯ ПРЕЗ XXI ВЕК – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА“